

SHAXS RIVOJLANISHIDA IJTIMOIYLASHTIRISH BOSQICHLARINI O`RGANISH VA UNI TAHLIL QILISH

Toshtemirova Nasibaxon
Andijon davlat universiteti
“Umumiy pedagogika” kafedrası o‘qituvchisi

Annotatsiya: Har qanday inson tug‘ilganda, o‘zini boshqa odamlar bilan o‘rab oladi va asta-sekin ularning hayoti va bir-biri bilan munosabatlari modelini o‘rganadi. Bu odamlar tomonidan shakllantirilgan ijtimoiy muhit bo‘lib, ularsiz yashay olmaydi. Bu muhitning a‘zosi bo‘lish uchun inson o‘zi yashayotgan jamiyat qonun-qoidalarini, me‘yorlarini o‘rganishi kerak. Shaxsni o‘rab turgan jamiyat madaniyatining ijtimoiy qoidalari va me‘yorlarini bosqichma-bosqich o‘zlashtirish jarayoni shaxsning ijtimoiylashuvidir.

Kalit so‘zlar: Ijtimoiylashtirish, sotsializatsiya, adaptatsiya, ijtimoiy-kundalik, ijtimoiy-siyosiy, ijtimoiy-psixologik, sotsializatsiya davrlanishi.

Аннотация: Любой человек при рождении окружает себя другими людьми и постепенно усваивает закономерности их жизни и взаимоотношений друг с другом. Это социальная среда, формируемая людьми, без которой они не могут жить. Для того чтобы стать членом этой среды, человек должен усвоить правила и нормы общества, в котором он живет. Процесс постепенного усвоения окружающих человека социальных правил и норм культуры общества и есть социализация личности.

Ключевые слова: Социализация, адаптация, социально-бытовой, социально-политический, социально-психологический, цикл социализации.

Abstract: At birth, any person surrounds himself with other people and gradually learns the pattern of their life and relationships with each other. It is a social environment formed by people, without which they cannot live. In order to become a member of this environment, a person must learn the rules and norms of the society in which he lives. The process of gradual assimilation of the social rules and norms of the society culture surrounding the person is the socialization of the person.

Key words: Socialization, socialization, adaptation, social-daily, social-political, social-psychological, socialization cycle.

Mehnat jamoasining a‘zosi bo‘lgan bola, maktab o‘quvchisi, talaba yoki xodimning sotsializatsiya xususiyatlarini aniqlasak ham, har holda, biz bu ikki bosqichni ham tahlil qilishga majbur bo‘lamiz. Shuning uchun, sotsializatsiya bosqichlarini ketma-ket ko‘rib chiqishdan oldin, uning har bir bosqichining mazmunini ochib berish kerak.

Moslashuv bosqichi. Biologiyada markaziy o‘rinlardan birini egallagan moslashuv tushunchasi tirik organizmning atrof -muhit sharoitiga moslashishini bildiradi. Sotsiologiyaga qo‘llanilgandek, u odamning ijtimoiy muhit sharoitiga moslashish jarayonini bildiradi boshladi. Ushbu rivojlanishning ma‘nosi - bu atrof -muhitning normalari va qadriyatlarini shaxs tomonidan qabul qilinishi, xoh u ijtimoiy jamoa, ham tashkilot, ham institut, odamni turli xil ob'ektiv faoliyat va o‘zaro munosabatlarga qo‘shish. ijtimoiy shakllanishlar. Adaptatsiya - bu shaxsni u bilan real, kundalik, muntazam muloqotga

asoslangan ijtimoiy, ta'limiy, professional muhitga qo'shilish va integratsiyalashuvining boshlang'ich bosqichi. Moslashishning asosiy vazifasi - nisbatan barqaror ekologik sharoitlarni o'zlashtirish, qabul qilingan usullar yordamida takrorlanadigan, tipik muammolarni hal qilish, ijtimoiy hulq, harakatlar. Moslashuv etarlicha chuqur bo'lmagan, asosan tashqi ijtimoiylashuv jarayoni bo'lib, faol va passiv shaklga ega bo'ladi. Faol shakl - bu shaxsning nafaqat ijtimoiy muhitning me'yori va qadriyatlarini, unda qabul qilingan faoliyat turlari va o'zaro ta'sirlarni tushunish va o'zlashtirish, balki ularga nisbatan individual munosabatini bildirish istagidan iborat. Ulardan norozilik va ularni o'zgartirish istagi. Moslashuvning passiv shakli bu me'yor va qadriyatlarni "yashirincha" qabul qilishda va ularga so'zsiz bo'ysunishda namoyon bo'ladi. Albatta, bu tuzatish kerak bo'lgan hamma narsani tasdiqlash degani emas. Moslashuv jarayonlarining mohiyati - shaxsning moslashuvi sub'ekti va ijtimoiy muhitning o'zaro ta'siri. Bu o'zaro ta'sir jarayonida adaptiv faoliyat har doim ham ijobiy yo'nalishga ega bo'lavermaydi. Bu, agar shaxs atrof-muhitning konservativ elementlaridan moslashuv "joyini" tanlagan bo'lsa yoki moslashuv muhitining ta'siri shunchalik kuchli bo'ladiki, u adaptivning ijodiy o'zini o'zi anglash imkoniyatlarini bostiradi va ularni saqlaydi. Uzoq vaqt. Bunday vaziyatda davlat paydo bo'ladi, uning natijasi shaxsning sub'ektiv fazilatlarini va xususiyatlariga, uning harakatlariga emas, balki moslashuvchan muhit faolligiga bog'liq. Agar bu muhit unga moslashtiruvchi bilan moslashishga erishish uchun bir qancha zarur shart -sharoitlarni ta'minlasa, uning harakatlari bu jarayonning tezligini tezlashtirishga, moslashuv faoliyatining u yoki bu usulini ongli ravishda o'zlashtirishga qaratiladi. Natijada, moslashish belgilari o'sadi va sotsializatsiya muvaffaqiyatli amalga oshiriladi. Binobarin, moslashish jarayoni muvaffaqiyatli va muvaffaqiyatsiz bo'lishi mumkin, bu tegishli sotsiologik ko'rsatkichlarda ifodalanadi. Birinchi holda, bu shaxsning yuqori ijtimoiy va kasbiy maqomi, uning ob'ektiv faoliyat mazmunidan qoniqishi va ijtimoiy muhit bilan o'zaro munosabati bo'lishi mumkin. Ikkinchi holda, bu ko'rsatkichlar mutlaqo qarama - qarshi bo'ladi, muvaffaqiyatsiz moslashuvning o'ta shakli - bu mos kelmaslik va uning o'ziga xos namoyon bo'lishi - kadrlar almashinuvi, migratsiya, ajralish, deviant xulq va boshqalar. Noma'qullashtirishning aynan shu xususiyatlari desotsializatsiya qiluvchi omillar vazifasini bajaradi.

Yoshlarning moslashuvi turli xil turlarga ega bo'lib, ular ijtimoiy-professional, ijtimoiy-kundalik, ijtimoiy-siyosiy, ijtimoiy-psixologik, sotsial-madaniy vazifasini bajaradi. Bu tasnif moslashuv jarayonlarining turlarning xilma -xilligiga asoslangan. Albatta, ob'ektiv voqelikda bu moslashuvning barcha yo'nalishlari alohida emas, balki o'zaro bog'liq va o'zaro bog'liqdir. Sotsializm va postsovet jamiyatidan yangi ijtimoiy tuzumga o'tish davrini boshdan kechirayotgan zamonaviy Rossiya sharoitida yoshlarni moslashish muammosi ularning umumiy sotsializatsiya jarayoni doirasida alohida ahamiyat kasb etadi. Adaptatsiya yoshlarning bir ijtimoiy tuzumdan boshqasiga o'tishidagi favqulodda, inqirozli vaziyatdan omon qolish uchun ijtimoiy va psixologik qobiliyatga aylanadi.

Ichkilashtirish bosqichi. Shaxsni ijtimoiylashtirishning ikkinchi bosqichi - ichki (ichki). Bu shuni anglatadiki, shaxsni jarayonga chuqur va chuqur kiritish, uni shunday o'zlashtirish kerakki, tashqi muhitga xos bo'lgan me'yorlar, standartlar, stereotiplar, qadriyatlar organik ravishda "o'ziga xos" bo'lib qolsin. shaxs. Bu tashqi talablarni insonning ichki munosabatiga o'tkazish jarayoni. Sotsializatsiya bosqichi sifatida ichkilashtirish har doim moslashuv asosida amalga oshiriladi va shu ma'noda, uni

amalgaga oshirish muddati jihatidan ancha "cho'zilgan", uzoqroq va fundamentalroq bo'lib chiqadi. Insonlashtirish natijasida odam jamiyat talablariga ham, ma'lum bir ijtimoiy hamjamiyatga (yoki ijtimoiy institut, tashkilotga) javob beradigan xulq-atvorning qattiq ijtimoiy regulyatorlari tizimini ishlab chiqadi. Shaxsni ichki holga keltirish uning u yoki bu ijtimoiy tuzilmaga to'liq kiritilishini, ba'zi hollarda hatto u bilan "birlashishini" anglatadi. Ikkinchisi, biron bir tuzilmaning faoliyatini u yoki bu odamsiz tasavvur qilish qiyin bo'lganda sodir bo'ladi. Bu ushbu tuzilmaning rahbari yoki asoschisi bo'lishi mumkin (garchi, umuman olganda, bu umuman kerak emas); Muayyan muhitda, bunday maqomga ko'ra, zarur va ajralmas bo'lib qoladigan odam, uning ichki hayoti muvaffaqiyatli bo'lganligidan dalolat beradi. Uning muhim omili - bu yoki boshqa turdagi ob'ektiv faoliyatni amalga oshirish borasida ma'lum bir ijtimoiy muhit a'zolari bilan faol va yaqin aloqada bo'lish.

Sotsializatsiya davrlanishining asosiy yondashuvlari. Ijtimoiylashtirish bosqichlarining mezonlari haqida gapirganda, avvalo, uchta asosiy narsani yodda tutish kerak: jismoniy va ijtimoiy kamolotga etish vaqti; faoliyatning hukmron shakllari (turlari) ning tabiati (xususiyatlari); sotsializatsiya asosiy ijtimoiy institutlari (agentlari). Ushbu mezonlarga muvofiq sotsializatsiyaning quyidagi bosqichlarini ajratish mumkin:

Birinchi - chaqaloqlik (tug'ilishdan taxminan uch yoshgacha), bu bosqichdagi faoliyatning asosiy shakli muloqotdir. Ba'zi tadqiqotchilarning fikriga ko'ra (anchoq munozarali), bu bosqichda "sotsializatsiya aslida o'z ta'sirini bolaga etkazmaydi". Ijtimoiylashtirishning asosiy agentlari oila va eng yaqin qarindoshlardir.

Ikkinchi- bolalik (3 yoshdan 6-7 yoshgacha). Bu erda faoliyatning asosiy shakli-bu o'yin va, birinchi navbatda, rolli o'yin. Bola har xil ijtimoiy rollarni o'rganadi, "harakat qiladi" - onalar, otalar, tarbiyachilar bolalar bog'chasi, do'kon sotuvchisi va boshqalar. Oila bilan bir qatorda sotsializatsiyaning yangi ijtimoiy instituti - maktabgacha ta'lim muassasasi vujudga keladi.

Uchinchi bosqich 6-7 yoshdan 13-14 yoshgacha bo'lgan davrni o'z ichiga oladi. Bu bosqichda sotsializatsiya xususiyatlarini tavsiflovchi bir nechta keskin o'zgarishlar ro'y beradi. Birinchidan, faoliyatning asosiy shakli o'zgaradi: o'yin o'rniga (garchi u ko'pincha bola hayotida muhim o'rinni saqlab qolishda davom etsa ham), dunyo, hayot va munosabatlar haqida bilishning asosiy vositasiga aylanadigan tadqiqotlar paydo bo'ladi. Ikkinchidan, maktabgacha ta'lim muassasasi sotsializatsiyaning asosiy (oila bilan birga) omili sifatida maktab instituti bilan almashtirilmoqda. Uchinchidan, balog'atga etish sodir bo'ladi, bu sotsializatsiya jarayoniga o'ziga xos muhr bosadi.

To'rtinchi bosqich o'smirlik davrining pastki chegarasi bor (13-14 yosh) va yuqori chegaraning ma'lum vaqtincha noaniqligi bilan tavsiflanadi. Tarkibiga ko'ra, bu o'qishni tugatish va kasbiy mehnat faoliyatiga o'tish. Ba'zilar uchun bu 18 yoshda, boshqalar uchun 23-25 va hatto undan keyin sodir bo'ladi. Faoliyatning asosiy shakli o'qitish bo'lib qolmoqda, ammo uning uchun jiddiy raqobat - bu bo'sh vaqt va muloqot. Shaxsning balog'atga etishini tugaydi va ko'pincha jinsiy faoliyat boshlanadi. Ushbu bosqichda, ba'zida sotsializatsiya jarayonida hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'lgan kasb tanlash, martaba qozonish, kelajak hayotini qurish yo'llari tanlanadi. Dunyoqarashni aks ettirish, o'zini, qobiliyatini va maqsadini etarli darajada anglash uchun barcha sharoit yaratilgan. Hozirgi bosqichda sotsializatsiya institutlarining rolini hisobga olsak, ta'lim muassasalari va ortib borayotgan oilaning ijtimoiy mikro muhit, o'rtoqlik muhiti kamayib borayotganini ta'kidlash lozim.

Beshinchi bosqich tizimning ishlash muddatini o‘z ichiga oladi ijtimoiy etuk shaxs (20-25 yoshdan 35-40 yoshgacha). Bu uning (odatda) kasbiy sohadagi yuqori faolligi, o‘z oilasini yaratishi bilan tavsiflanadi, shu bilan shaxsning "ob'ekt" dan sotsializatsiya "sub'ektiga" aylanishi. Bu bosqichda shaxsiy potentsialning to‘liq ochilishi ro‘y beradi, bunga sotsializatsiyaning asosiy institutlari - ishlab chiqarish (mehnat) jamoasi, oilaviy, ommaviy axborot vositalari, ta’lim va boshqalar uy xo‘jaligi, ta’lim, ijtimoiy -siyosiy, bo‘sh vaqt, muloqot yordam berishi mumkin. faoliyat.

Oltinchi bosqich 35-40 yoshdan 55-65 yoshgacha bo‘lgan davr, o‘sha balog‘at cho‘qqisidan "munosib dam olishga" kirgunga qadar kashshof hayoti. Ba’zi olimlar sotsializmning bu bosqichiga juda katta ahamiyat berishadi. Shunday qilib, E. Erikson (AQSh) aynan shu vaqtda odamning aniq intilishi faol rivojlanishga, ijodkorlikka yoki doimiylik, tinchlik va barqarorlikka namoyon bo‘ladi, deb hisoblaydi. Shu munosabat bilan, ish instituti alohida rol va uning qiziqarli, qizg‘in, faol ish uchun sharoit yaratish qobiliyatiga ega bo‘ladi.

Xulosa: Ijtimoiylashuv jarayonida shaxs muayyan xatti-harakatlar modelini rivojlantiradi. Xulq-atvorning ushbu modelida ijtimoiy xulq-atvor yoki asotsial xatti-harakatlar ustun bo‘lishi mumkin. Ijtimoiy xulq-atvor odamning boshqa odamlar orasida umumiy manfaatlarga befarqlik bilan qaratilgan xatti-harakati. Asotsial xulq-atvor (deviant), o‘z navbatida, ma’muriy yoki jinoiy javobgarlikka sabab bo‘ladigan noqonuniy yoki axloqsiz bo‘lishi mumkin (tizimli mastlik, giyohvandlik, pul o‘ynash, jinsiy aloqa va boshqalar; ba’zan o‘z joniga qasd qilish xatti-harakatlari ham kiradi). Ushbu turdagi xatti-harakatlar o‘rtasidagi bog‘liqlik shundaki, huquqbuzarliklar sodir etilishidan oldin odatda odatiy axloqsiz xatti-harakatlar sodir bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Azarova R.N. Talabalarning bo‘sh vaqtini tashkil etishning pedagogik modeli // Pedagogika. - 2005. - No 1, S.
2. Voronkov S.G., Ivanenkov S.P., Kusjanova A.J. Yoshlarni ijtimoiylashtirish: muammolar va istiqbollari. Orenburg, 1993 yil.
3. Grigoriev S.I., Guslyakova L.G., Gusova S.A. Yoshlar bilan ijtimoiy ish: universitet talabalari uchun darslik / S.I. Grigoriev, L.G. Guslyakova, S.A. Gusov. - M.: Gardariki, 2008.
4. Zaslavskaya T.I. Zamonaviy rus jamiyatining tabaqalanishi. bul. VTsIOM monitoringi. - 1996. - № 1. - S.
5. A.M. Qoraev Yoshlarni sotsializatsiya qilish: tadqiqotning uslubiy jihatlari. Gumanitar va ijtimoiy-iqtisodiy fanlar. - 2005. № 3. S.
6. Kovaleva A.I., Lukov V.A. Yoshlar sotsiologiyasi: nazariy masalalar - M.: Sotsium, 1999.